

DEVLETLER HUKUKU MU? DEVLETLER ARASI HAK MI?

Ord. Prof. Cemil Bilsel

İstanbul Üniversitesi Rektörü

Ankara Hukuk Fakültesinin Hukuku Düvel profesörü Mahmut Esat Bozkurt, salâhiyetle okuttuğu dersin ilk kitabını çıkardı: *Devletler Arası Hak*.

Kitap, çok yerinde bir düşünce ile Büyük İnönü'ye ithaf edilmiştir. ,

Bilgin Profesör, içten duyarak ve hepimizin duyduklarımızı ifade ederek yazıyor:

«BÜYÜK İNÖNÜ'ne:

«Türk tarihinin en büyük zaferlerinden birisi, şüphe yok ki 1923 Lozan muahedesidir.

Lozan muahedesi, ulusal tarihimiz içinde eşsiz bir anıttır ki şimdiki nesiller gibi, gelecekte de buna imrenile bakacaklardır.

Asıl (Ergenekon) çıkışını, hakiki kurtuluşu burada seyredeceklerdir.

1923 yılından önce, (Devletler arası hak) kâ yazan bahtsız Türk müellifleri bize bu ilmin iki türlüünden bahsederlerdi: Medenî milletlere hâs, (Devletler arası hak), geri milletlere mahsus (Devletler arası hak)l..

Bizim, ikinciden istifade hakkımız vardı! Birincinin alanına girmemiz yasaktı!l..

İstanbul ve Avrupa Üniversitelerinin Hukuk Fakülteleri rahlelerinde, bütün talebelik hayatımız, birincinin hasretini çekmekle, ikincisine diş bilemekle geçti. Tıpkı mazlum (Anibal) in Romaya beslediği oç gibil..

Bu ulusal öcü, Lozanda siz aldınız.

Bugün, bu ilmi okuturken; ben de, talebem de, dünyanın en mesut insanlarından olduğumuzu duyuyoruz. Çünkü artık, iki türlü (Devletler arası hak) karşısında değiliz. İngiliz milleti, Alman milleti, Fransız milleti, Rus milleti, İtalyan milleti, milletlerin en medenilerinden sayılan Birleşik Amerika devletleri ve İsviçre devleti, (Devletler arası hak) önünde ne iseler, Türk ulusu da odur.

Aynı ödevlere, aynı haklara maliktir. Ne fazla, ne de eksik!..

Lozandaki zaferin anlamı, Türk ulusunun modern medenî dünya ile müsavi olmasıdır.

Bu zahmetli netice, büyük kavrayışınızın, çalışmanızın verimidir. Kitabımı size sunmakla en büyük zevki duyuyorum.

Büyük adama en küçük bir armağan...

«Çam sakızı, çoban armağanı!..»

Lütfen kabul buyurunuz.»

Kitabın başında *Büyük İnönü*'ne hitabeden değerli Profesör, sonunda da hocasını anmıştır:

«Kitabı bitirdiğim şu sırada, bana Devletler arası hak hevesi ve zevkini veren İstanbul Üniversitesi Rektörü Sayın ve Bilgin Hocam Cemil Bilsel'e şükranlarımı sunmağı bir borç sayıyorum.»

İlk kitabını hocasına vermek için Üniversiteye kendi getirmiş ve bulamayınca bir mektupla bırakmıştır. Bıraktığı kitabın üzerine de şunu yazmıştır:

Büyük Hocam Cemil Bilsel'e,

Derin ve sonsuz saygılarla ellerinden öpmeye vesile.

M. Esat Bozkurt

**

Ben 1908 de Devletler Hukukunu okutmaya başladım. Mahmut Esat, ilk okuttuğum sınıfın talebesidir. Bana, hocalığın mukadder bütün şereflerini vermiştir. Hattâ hocasını, lâayık olduğu kadar değil, kendisinin onu lâayık bulduğu kadar yüceltmıştır.

Adliye Vekilliğinde, en esaslı işlerden biri olarak Ankara Hu-

kuk Fakültesini kurarken hocasına bu sebeple müracaat etti. Dokuz yıl hizmetinde bulunduğum bu müessesede Adliye Vekili sıfatıyla Mahmut Esattan gördüğüm dikkatli ve itinalı itibarı her vakit minnetle anarım

Her hoca talebesinin yetişmiş ve yüksek mertebelere erişmiş olmasından iftihar duyar. Mahmut Esat'ın, en büyük şereflere ulaşmış olmasından, ben de hocası sıfatıyla, elbette iftihar duymuşumdur. Fakat iftiharın en yüce derecesini, onu kendi kürsümde bana halef görmekten duydum.

Berhurdar olsun.

İnanlı ve iddialı bir inkılâpçı ve idealist bir idareci olan Mahmut Esat, değerli bir hukukçu olduğunu da Lotüs davasıyla herkese tanıttı. Lotüs zaferi, kendisini, çok haklı olarak devletler hukuku kürsüsüne ulaştıracaktı.

Adliye Vekilliğinden ayrıldığı gün kendisine bunu teklif ettim. Dersimi paylaşmak suretile kendisini devletler hukuku kürsüsüne getirmeği vazife saydım. Bunda ısrar da ettim. Fakat, hocasına hürmet duygusıyla kabul etmedi, ve mukayeseli teşkilâtı esasıyeyi tercih etti.

Benim İstanbul'a gelişimledir ki, altı buçuk yıl önce Devletler hukuku kürsüsüne geçti. Bugün de bize çalışmalarının ilk eserini veriyor.

Mahmut Esadın en hassas tarafı Türklüğüdür. Onun için en ulu şey budur. Bununla beraber, yurda, inkılâba, doğruluğa ve ilme de çok bağlıdır. Bunlar için yapmayıacağı fedakârlık ve yenmiyeceği güçlük yoktur. Eseri bu meziyetlerinin farikalarını taşır.

45 sahifesi giriş ve 384 sahifesi tarih olan Devletler arası hak'ın hemen her sahifesinde ve her satırında telkin etmek istediği fikir budur.

Maksadım kitabı tahlil etmek değildir. Bunu ileriye bırakıyorum. Burada kitabı hukukçularımıza takdim etmek ve ancak, ilmimizin adı etrafındaki mütalâalarına cevap vererek bu bahsi aydınlatmak istiyorum.

Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde Devletler Hukuku okutan Suphi Nuri İleri, eserini *Güçler arası hukuku* adıyla bastırmıştı. Şimdi de Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler arası hak* adıyla kitap çıkarıyor. Her iki kitap müessese adına bastırılmıştır. Her ikisi de hükûmetin talimatlarla ve programlarla kabul ettiği resmî isimlere aykırıdır.

Profesör Mahmut Esat Bozkurt, Devletler arası hak adını ne için verdiğini şöyle izah ediyor:

Nasıl bir ad vermeli? Bu ilme nasıl bir ad vermelidir?

Bu sorunun karşılığını vermek gayet kolaydır. Adını verirken önce düşünülmesi lâzım gelen cihet şudur: Bu ilim ne ile meşguldür? Bu taayyün ettikten sonra verilecek adı bulmakta zorluk çekilmez.

Bu ilim, tarifini yaparken de dediğimiz gibi, devletlerin birbirine karşı olan hak ve ödevlerle meşgul olduğuna göre, buna, (Devletler arası hak) demek, kendisini ifade eden en uygun adı vermektir.

Alman filozofu Kant'ın bulduğu ad, her yönden en isabetlisidir. *Droit interétatique Staaten recht* (1).

Bizde aldığı adlar. — 1837 de Viyanada Eşlehta Otokar'dan Türkçeye terceme edilip basılan esere (Hukuku milel) adı verilmiştir.

1893 yılında, Giridin Kandiye kasabasında bastırılan, fakat kimin tarafından yazıldığı malûm olmıyan iki ciltlik bir kitap (Hukuku düvel) adını taşımaktadır. Ali Şehbaz Efendinin 1908 de basılan eski takrirleri de bu ismi almıştır. Hasan Fehmi Paşa, 1910 da ikinci defa bastırdığı eserine bu adı vermiştir.

Rahmetli Mahmut Esat Efendi de Mülkiye Mektebindeki derslerinde bu adı kullandı.

Bu ad, maksadı ifadeye kâfi değildir. Çünkü (Hukuku Düvel), (Devletler hakları) demektir. Fakat devletlerin hangi hakları? Tebaalarına karşı olan hakları mı Malûmdur ki bu, (Devletler arası hak) ka konu olamaz. Bu, (Kamusal hak) ka, eski tâbirile, (Âmme hukuku) na ve (Ana haklar) a, (Hukuku esasiye) ye konu olabilir.

İstanbul Üniversitemizin Sayın Rektörü Profesör Cemil Bilsel 1912 yılında Bonfils'ten terceme ettikleri güzel esere (Hukuku umumiyei düvel) ismini verdiler. Aynı eserin belgeler kısmını teşkil eden kitap için, Profesör Ahmet Salâhattin aynı adı kullandı.

(Hukuku umumiyei düvel) dahi tıpkı (Hukuku düvel) gibi maksadı elde etmeğe kifayet etmez. Bunun da manâsı, (Devletlerin umumî hakları) dır. Fakat devletlerin kimlere karşı umumî hakları? Tebaalarına mı? yoksa; kendilerine eş olan devletlere karşı hak-

(1) Von Listz. Milletler arası hak. Fransızca tercümesi. 5.

ları mı? Görülüyor ki bu terim de elâstikidir, her iki tarafa çekilebilir.

Profesör Cemil Bilsel'in son bastırıldığı eserleri, biraz önce kaydettiğimiz terkipli terimleri bir yana koyarak (Devletler hukuku) adını almıştır. Fakat aradaki değişiklik ilmî bakımdan değil, gramer ve sentaks yönündendir. Eskiden Osmanlıca söylerken bu defa Türkçe kaidelerle ifade etmiştir.

Siyasal Bilgiler Okulu Profesörü Etem Menemenci, son çıkardığı iki ciltlik kitaba (Devletler umumî hukuku) adını verdi. Bunun üzerinde fazla durmağa lüzum yoktur. Bu da aynen eski Osmanlıca (Hukuku umumiyei düvel) in Türkçe kaideye konmuş bir şeklidir.

De Bustamante ne diyor? Lâhey Daimî Adalet Divanı azâsından De Bustamante son zamanlarda neşrettiği beş ciltlik eserin adına, Droit international adını vermekte ısrar ediyor ve şu mütalâada bulunuyor:

Mademki bugün Uluslar Kurumunda tam devlet olmıyan milletler de vardır, şu halde milletler de meşgul olduğumuz ilmin konusuna dahildir. Binaenaleyh (Milletler arası hak = Droit international) adı doğrudur.

Bu mütalâaya ortak olamadım. Çünkü İngiliz dominyonları eski anlamlarını çoktan kaybetmişlerdir. İngiliz İmparatorluğu ana hakların - hukuku esasiyenin ve (Devletler arası hak) ın - eleğinden sıkı bir surette geçirilirse, ortada bir imparatorluk değil, bir konfederasyon, yahut hemen hemen bir (şahsî ittihat) mevcut olduğunu müşahedede zorluk çekilmez. Şu halde Uluslar Kurumunda yeralan (Avusturalya, Kanada vesaire) birer millet değil, birer devlet sıfatını arzetmektedirler. Nihayet bu bir şazdır. Kaide olamaz.

Bizce verilecek ad. — Biz, Kant'ın ve von Listz'in tavsiye ettiği terimi kabul ediyoruz. Zira bu terim, hiç bir elâstikiyete meydan vermeden meşgul olduğumuz ilmin konusunu ifade etmektedir. Hem de tamamile.

Bundan dolayıdır ki, (Devletler arası hak = Droit interétatique) adını kullanıyoruz.

Kullanmakta olduğumuz terimin, kelimeleri, sentaksı ve grameri hakkında biraz izahat vermek isterim.

Niçin (Hukuku beyneddüvel) terimini kullanmadık? Bahusus, rahmetli Hakkı Paşa pek yerinde olarak devletler arası hak tarihinde bu terimi kullanmıştı.

Bu terim de (Devletler arası hak) ı ifade etmez mi idi?

Şüphesiz ki ederdi. Fakat bu terim ne kelimeleri, ne de sentaksı ve grameri bakımından türkçe değildir. Osmanlıca konuşulup yazıldığı devirlerde bu istimal olunabilirdi, ve divan edebiyatı üslûbuna da uygun olurdu.

Fakat bugün Türkçe konuşuyor, ve Türkçe yazıyoruz. Bu tarz konuşuş ve yazışı ulusal kurtuluşumuzun esaslarından biri olarak benimsemiş bulunuyoruz. Bir millet (varım!) diyebilmek için, her şeyden önce (dilim var!) demek mecburiyetindedir. Dili olmıyan bir millet dünya karşısında (varım!) davasını güdemez.

Bütün bu sebeplere dayanarak (Devletler arası hak) terimini üstün tuttuk.

(Hukuk) yerine niçin (hak) kelimesini aldık?

Elimizdeki Türkçe lûgata göre (hukuk) arapça (hak) Türkçedir. (2)

Bundan başka, hocamız Bay Servet (Mukaddime-i ilmi hukuk), yeni deyimle (Hukuka başlangıç) derslerinde çok yerinde olarak bize derdi ki:

«Hukuk, Arapçadır, ve hakkın cemidir. Hukuk denildiği zaman hak anlıyacağız. Fakat yine hukuk diyeceğiz. Çünkü bu tarzda telâffuz, Osmanlı şivesi iktizasındandır.» Biliriz ki, Osmanlıca (Teta-büü izafat) la yüklü bir dildir. İzafetlerde ise cemi kullanmak usuldendir.

Bugün ise böyle bir dil ve bu dilin icabı olan bir şive yoktur. Türkçe vardır. Türkçede ise buna hak denir.

Bundan başka, yabancı dillerin hiç birisinde (ilim) de (hak) cemi olarak kullanılmamıştır. Hattâ aslı olan Arapçada bile. Fransızcada, Almandada, İtalyancada da keza. Bizde niçin bunların aksi olsun?

Hiç bir memlekette Hukuk Fakültesi denmez. Medenî memleketlerde (Hak Fakültesi) denir. İşte bütün bu sebeplere dayanarak:

(Devletler arası hak) terimini kullanıyoruz. Çünkü Türkçedir ve Türkçe olmıyan her terimden güzeldir.

Bize ne cevap verilebilir? — (Devletler arası hak) terimini kullanmamış olan müellifler diyebilirler ki, «Biz (Hukuku umumiye-i düvel), (Hukuku düvel), yahut (Hukuku beynelmilel = Droit international) demekle (Devletler arası hak) anlıyoruz ve bu terimle-

(2) Cep kılavuzu.

ri mecazen kullanıyoruz.» Doğrudur. Fakat zaruret yokken bir terimi mecazen kullanmağa sebep nedir?

Yeni bir Türkçe terimin dile zorluk vermesi de ileri sürülemez. Bir iki gün kullanmak ona alışmağa kifayet eder.

Şu da hatırlamağa değer ki: Modern (Devletler arası hak) ın babası sayılan Hugo Grotius bu ilme yukarıdanberi saydığımız isimlerin hiç birini vermedi. (Savaş ve barış hakkı = De jure Belli ac pacis) dedi.» |

Profesör Bozkurt'un isim meselesi etrafındaki mütalâasını üç noktada hülâsa edebiliriz:

1 — İlmimizin adı olarak dilimizde bugüne kadar kullanılmış terimler maksadı ifadeye kâfi değildir.

2 — Bu terimler Türkçe değildir.

3 — *Devletler arası hak* hem en elverişli, hem Türkçedir.

Bunları birer birer tahlil etmeden, kendime ait kısma cevap vereceğim.

Ben bugüne kadar çıkardığım kitaplarda şu tâbirleri kullandım:

1 — *Hukuku umumiyei düvel*. Ahmet Salâhattin merhum ile beraber Bonfils'ten tercüme ederek 1910 - 1912 de bastırdığımız eserin ismi budur.

2 — *Harpte ve sulhte hukuku düvel*. 1923 te Erkânı Harbiye mektebinde bastırmış olduğum ve orduya ithaf ve hediye etmiş bulunduğum eserin adı budur.

3 — *Hukuku düvel*. Darülfünunda ve Mülkiye Mektebinde not olarak basılan formalarda bu isim vardır.

4 — *Hukuku düvel*. Ankara Hukuk Fakültesinde 1925 ten 1934 e kadar basılan Hukuku düvel derslerinde ve kitaplarında bu isim vardır.

5 — *Devletler hukuku*. İstanbul Üniversitesinœe basılan *Devletler arasında andlaşmalarda, Girişde ve Devletlerde* bu isim vardır.

Darülfünunda dersin resmî ismi Hukuku umumiyei düveldi. Ankara Hukuk Fakültesinin, İcra Vekilleri Heyeti kararile mer'iyyette olan esas talimatnamesi dersin ismini Hukuku düvel olarak tesbit eylemiştir. İstanbul Üniversitesi kurulurken Maarif Vekâletince tanzim ve Üniversiteye tebliğ olunan kadroda isim, Devletler umumî hukuku olarak gösterilmiştir. Tayinler Vekâletçe bu isimle yapılmıştır.

Hakkı öğretmek ve ona riayeti telkin etmek vazifesile kürsüye çağırılan bir hukuk hocasının devlet mevzuatına uyması yalnız tabii değil, zarurîdir. Dilden terkipleri kaldırdığımız yıllarda bile Ankara Hukuk Fakültesinde bastırduğım Devletler Arasında Münasebet kitabına (3) devletler hukuku değil hukuku düvel ismini talimatnameye uyma zaruretile verdim.

Şimdi bu tâbirlerin elverişli olmadıklarına ait birinci iddiayı tetkik edelim:

Profesör Bozkurt Devletler hukuku veya Devletler umumî hukuku tâbirinin maksadı ifadeye kâfi olmadığını, çünkü devletin kimlere karşı olan hakkı murad edildiğini gösteremeyeceğini söylüyor.

Eğer müfret olarak devlet hukuku denseydi bu doğru olur ve Esas Teşkilât hukuku veya âmme hukuku anlaşılabilirdi. Amma, Devletler cemi olarak kullanılınca ve hukuk bir ilmin adı olmak üzere buna eklenince meydana gelen Devletler hukuku teriminden ancak muhtelif devletlerin birbirleriyle olan hakları anlaşılır. Lisan kaidesi de, mantık kaidesi de bunu icabeder sanırım.

Netekim, Liszt'in ve Louter'in beğendikleri Kant'ın tâbiri de Louter'in ve De Bustamante'nin tercümelerine göre Droit des Etats yani Devletler hukukudur. Devletler arası hukuk değil. Von Liszt ve Bustamante Kant'ın terimini Staatenrecht olarak kaydediyorlar.

Gilbert Gidel bunu intêrêtatique ile tercüme etmiştir, ve Devletler hukuku denince Beyneddüvelî veya arsiddüvelî (4) hukuk anlamak lâzım geldiğini bu suretle tebarüz ettirmek istemiştir.

Dilimizde kullanılan isimler. — İlmimizin adı olarak dilimizde kullanılmış olan tâbirlerin en eskisi, görebildiğim eserlere göre, *Hukuku milel* ve *Hukuku düvel*'dir.

Napoléon'un Mısırı istilâsı üzerine 1798 de Fransa üzerine ilânı harbi mutazammın beyannamede *hukuku milel* tâbiri vardır: (5)

(3) 1934 te basıldı.

(4) Droit intêrêtatique'i dilimize nasıl tercüme etmeli? Girişin 3 üncü sahifesinde not olarak iki yıl önce şu ifadem var:

«Von Liszt'in 1913 te basılmış kitabını Enternasyonal Hukuk adile 1927 de fransızcaya tercüme eden Gilbert Gidel, burada intêrêtatique tabirini kullanıyor. Bu tabiri türkçeye tam tercüme edebilmek için beyneddüvelî hukuk, arsi düvell, veya arsi devletsel hukuk demek lâzım. Beyneddüvelî iyi değil, arsi da dilde yerleşmedi. Devletler arası hukuk aynı mânayı ifade edebildiği cihetle bu tabiri kullanalım.»

(5) Cevdet tarihi, cilt: 7, s. 421 - 422.

«Devleti Aliyenin eczayi memaliki olan Mısır gibi memleketi-
ne hukuku milele ve beyneddevleteyn mer'i olan kavaidi mutebe-
reye mugayir misli namesbuk veçhile korsan gibi hücum ve iktiham
ve bilmuharebe zabta kıyam ettiler.»

«Mısır beylerinin tedibi lâzım gelmiş ise metbuları olan Devleti
Aliye tarafından icra olunmak iktiza etmekle Fransanın bu hususa
müdahalesi hukuku milele mugayir bir keyfiyet olduğu...»

Navarin hâdisesi münasebetile Nemçe elçiliğine verilen 1827 ta-
rihli takriri resmide (6) *Hukuku düvel* tâbiri kullanılmıştır. Devle-
tin kendi tebaası ile olan işlerine müdahalenin devletler hukukuna
aykırılığından bahsedilirken takrirde şöyle deniyor:

« Bu keyfiyet hak bu ki şeşciheti âlemde *Hukuku düvel* mera-
simine riayet eden kâffeî hayırhahânın kabul ve tecviz edemiyecek-
leri bir haleti garibe olduğu vazih ve âşikâr,»

Yine bu tarihlerde olacak. Koca Hüsrev Paşanın Vatel'den ter-
cüme ettirdiği kitaba *Hukuku nas* ismi verilmiştir.

Baron Schlehta Ottokar'ın 1847 de Viyanada (7) ve 1879 da İs-
tanbulda basılan eseri *Hukuku milel* adını taşır. Yine Baron Sch-
lehta Ottokar'ın 1870 de Viyanada basılan (Mecmuai ıstilahatı res-
miye = Manuel terminologique français - ottoman) adlı eserinde
Droit des gens'nın karşılığı olarak Hukuku milel, Hukuku düveliye
ve Hukuku Düvel tâbirleri kullanılmıştır.

Kâni Paşazade Rifat Bey Pradier Fodéré'den tercüme ederek
Pariste 1868 de taşbasmaları ve 1873 te İstanbulda hurufatla bastır-

(6) Takrir, Lûtfî tarihinin 92.nci sahifesinde yazılıdır. Takrirde usulü
mer'iyel düveliyenin yani devletler arasında cari usulün dünya huzur
ve asayişinin asıl temeli olduğunun zikredilmesi de ileri bir görüştür.
Takriri Maarif Müsteşarımız İhsan Sungu'nun irşadile buldum.

(7) İstanbulda Elcevaib matbaasında basılan nüsha üzerinde (1837
de Viyanada basılmış olan nüsha ibarece bazı mertebe tashih edildi) iba-
resi vardır.

Profesör Bozkurt da buna istinaden eserin 1837 de Viyanada basıl-
dığını yazmıştır. Ben, Viyanada basılan birinci ve ikinci cüz'ü de, İs-
tanbulda basılanları da gördüm. Viyanada basılan birinci cüzün sonun-
da 1263 ve ikincinin 1264 de basıldıkları yazılıdır. 1263, 1847 ve 1264,
1848 eder.

Bundan anlaşılacak şey İstanbuldaki nüshalar üzerindeki 1837 tari-
hinin yanlış olmasıdır.

Viyanada basılan nüshaları Maarif Müsteşarı Sayın İhsan Sungu'-
nun kütüphanesinden aldım. Her biri 90 sahifedir. Başları tezhipli ve
fasılların üzeri Kur'an sûrelerinde olduğu gibi nakışlıdır. Kitabı yazan
da tercüme eden de kendisidir.

dığı hukuk kitabında (8) devletler hukukuna *Hukuku düveliye* ismini vermektedir.

1874 te İstanbulda basıldığı sonunda yazılı 48 sahifelik eser ise *Muamelâtı düvel* ismini taşır.

1868 (9) tarihli Maarifi Umumiye nizamnamesinde, Darülfünunun Hukuk şubesinde okutulacak dersler arasında *Hukuku mil-el* dersi vardır. Darülfünuna kabul için gazetelerde o vakit yapılan ilânda da bu isim görülür.

Yusuf Ziya Paşa Bluntschli' den tercüme ederek 1881 de ancak mukaddimesini neşredebildiği esere *Hukuku beyneddüvel* adını vermiştir.

Münif Paşanın Namur'un kitabını esas alarak 1881 de basılan Medhali ilmi hukuk (Medresei hukuk) kitabında hukuku düvel ismi kabul edilmiştir.

Sait Bey, Mektebi Fünunu Mülkiyede okuttuğu hukuku düvel derslerini 1883 te Cebail Gargur ile beraber tabettirmiştir. Bu kitabın - ki küçük kıt'ada 156 sahifeden ibarettir - ismi *Hukuku düvel*'dir.

Hasan Fehmi Paşa da 1884 de eserini, *Telhisi hukuku düvel* adile bastırmıştır.

İbrahim Hakkı Paşa 1887 de bastırdığı iki küçük esere *Medhali hukuku beyneddüvel* ve *Tarihi hukuku beyneddüvel* adlarını verdi.

Şehbaz Efendinin eseri Kandiyede 1898 de *Hukuku düvel* adile basılmıştır.

Meşrutiyetten sonra çıkan eserlerin hemen hepsi *Hukuku düvel* adını taşır.

Yalnız Ahmet Salâhattin merhum 1912 de basılan eserine *Hukuku beyneddüvelin mukaddimatı nazariye ve safahatı tekâmüliyesi* adını verdi.

Görülüyor ki Türk müelliflerin çoğu Hukuku düvel tâbirini kullanmışlardır. Resmî programlara bu tâbir girmiş, Devlet, siyasi evrakında bu tâbiri tercih ile kullanmış, gazetelerimiz bu tâbiri almıştır.

Terkipler terkedilirken İstanbul Üniversitesini kuran Maarif Vekâleti bunu türkçeleştirmiştir.

Değerli hocam İbrahim Hakkı Paşa ve değerli arkadaşım Ah-

(8) Pariste basılanın adı «Hukuku Umumiye» dir.

(9) 1285 tir. Tarihleri hep Milâdiye ben çevirdim.

met Salâhaddin'in Hukuku beyneddüvel tâbirini kullanmış olduklarını yukarıda kaydettim. Ben onlara beslediğim bütün hürmete rağmen mevzuata muhalif olarak bu tâbiri kullanmış olmalarını doğru bulmuyorum. Netekim bu tâbiri tamim edemediler ve kendileri de kullanmaktan vazgeçtiler.

Bu suretle umumî bir istimal ile teyid edilmiş olan ve maksadı ifade ettiği de yukarıda gösterilen Devletler hukuku tâbiri Droit des gens mukabili olarak en elverişli terim kalmaktadır.

Talimatlara ve programlara dayanırken esaslı gördüğüm bir noktayı da kaydedeyim: Talimatların veya programların tesbit ettiği şeyleri mutlaka beğenmeğe elbette mecbur değiliz. Eğri veya eksik cihetleri varsa bunları beğenmemek, tenkit etmek ve değiştirilmelerini istemek elbette hakkımızdır. Kanunları ve mahkeme kararlarını bile tenkit eder ve ıslah çarelerini ararız. Bu sebeple profesörlerimiz ismi beğenmiyorsa bunu bir mecmuada, bir gazete-de, kitapta ortaya atabilirler. Profesörler Meclisine, Maarif Vekâletine müracaat edebilirler. Değiştirme lâzım gelirse bu bir kararla olur.

2 — Profesör Bozkurt'a göre *Tâbirler Türkçe değildirler*. Hukuku beyneddüvel, Hukuku beynelmilel gibi isimler için bu iddia yerindedir. Lâkin Devletler hukuku, Devletler arası hak kadar Türkçe değil midir? Aradaki fark hak ile hukuk farkından ve bir de arası konmasından ibaret kalıyor.

Malûm olduğu üzere hukuk sübjektif ve objektif olmak üzere ikiye ayrılır. Hukukçularımızın temayülü birinci manada hak ve ikinci manada hukuk kelimelerini kullanma yolundadır.

Hukuk dilini bırakarak herkesin anladığı manada konuşursak görürüz ki, hukuk kelimesi dilimizde başlıca iki manada kullanılır: Hakkın cem'i olarak, hukuk ilminin adı veya kaide vasfı olarak.

Birinci manada hukuk, dilde çok eskidir. Evvelce hukuku ibâd derdik. Şimdi vatandaş hakları diyoruz. Eskiden devletin hukuk ve menafiini siyanetten bahsederdik. Şimdi devletin haklarını ve menfaatlerini korumadan bahsediyoruz. *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*'i hukuku beşer beyannamesi diye tercüme ederlerdi. Hem eksik hem de izafetli idi. Şimdi, insan ve vatandaş hakları beyannamesi diyoruz ve elbette daha iyi ve daha doğru ifade etmiş oluyoruz.

Sübjektif manada yani hukukun verdiği salâhiyet manasında hukuk tabirini kullanmanın hiç sebebi yoktur, ve kullanmıyoruz. Amma, ilim adı olarak hukuk, lisanımızda cemi olduğu hiç düşü-

nülmüyerek kullanılmaktadır. Hak türkçe ise hukuk ta bu manada türkçedir. Dil Cemiyetinin çıkardığı kılavuzda hak var, hukuk yoktur. Bunun sebebi, belki de hukukun bir ilim ıstılahı olmasıdır.

Hukuk kelimesinin droit mukabili olarak dilimize ne vakit girdiğini bilmiyoruz. Fakat Tanzimattan evvel mevcut olduğunu biliyoruz. Dilimizde en az bir buçuk asırlık bir varlığı olan ve herkesçe kullanılan bir terimi değiştirme kolay olmasa gerektir.

Çok daha eski şeyleri değiştirmedik mi? Millî ihtiyaç ve zaruret önünde eskilik, ancak köhne fikirlilere muhafazakârlık iddiası verir. Fakat bütün hukukçuların, herkesin kullandığı hukuk yerine hak kelimesini koymak için millî bir ihtiyaç ve zarurettten bahsedilemez.

Hukuk kelimesi yerine büsbütün türkçe bir tabir bulmak ve koymak mümkündür. Meselâ hukuk ilmi yerine doğru bilgisi, yargı bilgisi teklif olunabilir. Buna bir diyeceğimiz yoktur. Fakat hukuk yerine hak'kı koyma hukukçularca kabul edilmedikçe doğru olmaz, mahzursuz da sayılmaz. Bu iddia ne hukukîdir, ne de haklıdır deriz. Hak hukukun yerine alınacak ise bu son cümleye şu şekli vereceğiz: Bu iddia ne hakkîdir ne de haklıdır. Güzel türkçemizde böyle bir cümlenin yer alabilmesine en evvel sayın Bozkurt'un güzel üslûbu isyan eder.

Şurasını ilâve edeyim ki hak ilmi, hak fakültesi, hak adamı dile güzel geliyor. Hattâ Kâni Paşazade Rıfat Bey, yukarıda bahsettiğimiz eserinde ahlâkı, ilmi hak ve nahak olmak hasebile izah etmiş ve Namık Kemal de 1873 te yazdığı mektupta ilmi hak ve nahakı kullanmıştır (10). Fakat hak kaidesi, hakkî iddia, hakkî karar güzel gelmiyor. Medenî hak, ceza hakkı, idare hakkı majüskül ile yazılmadıkça sübjektif hukuka gidiyor yani iltibasa sebep oluyor.

Şu ciheti de düşünmelidir. Louter der ki:

«Millet kelimesi iltibaslı bir mana arzeder; devlet kelimesi gibi değildir. Kant ve von Liszt ile beraber *Devletler Hukuku* droit des Etats, Hegel ile beraber «Devletin haricî hukuku» Droit externe d'Etat ve hattâ von Holtzendorff ile Devletin enternasyonal Hukuku Droit international d'Etat demek daha doğru olurdu.

Ancak bunların da kendilerine göre mahzurları vardır ve hiç biri itibar kazanmamıştır.» (11).

İtibar kazanma, herkes tarafından kullanılma başlı başına bir

(10) İhsan Sungu, Yeni Osmanlılar. Tanzimat, s. 811.

(11) Droit international positif, 1920, cilt 1, s. 4-5.

hassadır ki ufak tefek kusurları örter. Eskilerin *meşhur galat fasih lûgatten iyidir* dedikleri budur. İlimin adı olan hukuk kelimesinin cemi sigası olması bir kusurdur. Ancak, cemi olduğunu düşünmiyerek hukuk ilmi manasında kullandığımızda kusuru giderilmiş olur. Hak kelimesi de kusursuz olmayınca hukukçu için muhafaza-kâr olma belki racihtir.

3 — «Devletler arası hak terimi daha elverişlidir. Zira hiç bir elâstikiyete meydan vermeden meşgul olduğumuz ilmin konusunu ifade etmektedir. Hem de tamamile.» «Çünkü türkçedir ve türkçe olmayan her terimden güzeldir.»

Devletler Hukuku tabiri, yukarıdaki izahlarımdan anlaşılmiştir ki, hiç bir elâstikiyete meydan vermeden ilmimizin mevzuunu tamamile ifade eder. Devletler Hukuku da Devletler arası hak kadar türkçedir ve hiç olmazsa o kadar güzeldir.

Güzellik iddiası daha ziyade dilcilerimizin hüküm vereceği bir şeydir. Onlar, daha kısa, söylenmesi daha kolay, olan Devletler Hukukuna Devletler arası hak tabirini güzellik bakımından tercih ederler mi, bilmiyorum.

Fakat biz, ilmi bakımdan, Devletler arası hak tabirini şaibeli buluyoruz.

Droit intéréatique tabiri türkçeye Devletler arası hak ile tercüme edilince aslındaki devletlere nisbet yok oluyor. Fransızca kullanılan gerek Droit international, gerek yeni çıkan Intéréatique tabirlerinde hukuk, devlete veya millete izafe edilmiştir. Çünkü bu hukukun sahipleri, sùjeleri devletlerdir. Staatenrecht, Droit des Etats, Devletler Hukuku tabirinde de bu nisbet kuvvetle mevcuttur. Halbuki devletler arası hak tabirinde hukuk muallâkta kalıyor. Dil bakımından da, mâna bakımından da bu bir kusur sayılmaz mı?

Bir nokta daha var. Frenkçede Droit des gens ve Droit international tabirleri kullanılmaktadır. Arası tabirini frenkçede olduğu gibi Droit international mukabilinde kabul edilecek terime koymalıdır.

Meşelâ Osmanlı - Rus şahsî tazminat davasına ait olan ilâmda şu ibare var:

«Les rapports de droit qui font l'objet du présent litige étant intervenus entre Etats, puissances publiques sujets du droit international et ces rapports rentrant dans le domaine du droit public,

le droit applicable est le droit international public, soit droit des gens (12), et les parties sont, avec raison, d'accord sur ce point.»

Bunu dile nasıl tercüme edeceğiz? Her ikisini aynı tabir ile edaya kalkışmak aslı nakletmemek neticesini hasıl eder ki, tercüme usulüne aykırı olur.

Ben Giriş'te iki tabir arasında fark olup olmadığı meselesini eledim, ve fark bulmamak tarafına temayül ettim. Fark bulunmakla beraber dilde iki tabirin mukabilini bulmak ve tercümelerde bunları göstermek lâzım olduğuna kaniim.

Nitekim dilimizde *droit des gens* karşılığı olarak ötedenberi Hukuku düvel ve *droit international* mukabili olarak Hukuku milel tabirleri vardı.

Arası'yı Devletler Hukukuna koymakla hem aslına hem de umumî kullanışa aykırı bir şey yapmış oluyoruz. Bunu tecviz etmek bile yukarıda işaret ettiğim gibi hukukun devletlere nisbetini gösteremiyoruz. Beyneddüveli, arısı düveli, arısı devletsel, tabirlerinin hiç birini yürütemeyince devletler arası deme zaruretine düşüyoruz. Fakat hukukun devletlere nisbetini gösteren esaslı ciheti ihmal ediyoruz.

Resmî tabirimiz olan Devletler Hukuku tabirinin daha elverişli ve daha türkçe olduğunu göstermeğe çalıştım. İki fakültenin Profesörler Meclisi ve Maarif Vekilliği programlarda ve talimatlarda değişiklik yapmadıkça daha elverişli olan adı kullanmakta devam edelim.

Ord. Prof. Cemil Bilsel

(12) Bu ibare tarafımdan italik olarak dizdirilmiştir.